

УДК 343.1

В.Г. УВАРОВ, канд. юрид. наук, УМВС
України у Дніпропетровській області

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Ключові слова: кримінальний процес, загальні положення

У рамках здійснюваної правової реформи в Україні істотне місце відведене вдосконалюванню кримінального судочинства, оскільки підвищений інтерес суспільства до проблем кримінального процесу й особливо досудового та судового провадження обумовлений специфікою цього виду правоохоронної діяльності. Більшість змін і доповнень, що внесені в кримінально-процесуальне законодавство, тією чи іншою мірою пов'язані з кримінально-процесуальною діяльністю слідчого, прокурора, судді, колегіального суду. Всі зміни є своєрідною реакцією держави на погіршення криміногенної обстановки в країні - появою нових видів злочинів, формуванням організованої та транснаціональної злочинності, боротьбу з якими треба вести за допомогою нових процесуальних методів й засобів.

Конституція України встановила, що пріоритетом у правовому захисті людини та громадянина є їх права та свободи. Конституційні вимоги надзвичайно актуальні для досудового чи судового провадження. Це пов'язано з тим, що на цих стадіях кримінального процесу передбачена можливість застосування примусових заходів до громадян, у тому числі, у самих жорстоких процесуальних формах, які пов'язані з взяттям обвинуваченого під варту. Саме на стадії досудового слідства правові гарантії прав та свобод людини і громадянина мають мінімальні можливості захисту. Тому метою

статті є дослідження теоретико-правових умов загальних положень кримінального процесу; її новизна полягає у з'ясуванні понять "загальні умови досудового провадження" та "загальні умови судового розгляду".

Актуальність реформування кримінально-процесуальної діяльності на досудових стадіях кримінального процесу обумовлена також змінами в економічному, соціальному та політичному житті держави, трансформацією загальноприйнятих суспільних поглядів на організацію та функціонування всієї системи кримінальної юстиції. Це пояснює той факт, що реорганізація органів дізнання і досудового слідства здійснюється по декількох напрямках одночасно.

Розглядаючи ці позиції з точки зору кримінології і кримінального права, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності, можна зробити висновок, що процесуальний аспект при проведенні таких заходів є найбільш важливим, оскільки виступає визначальним елементом правової системи. Особливо це пов'язано з проблемами розробки проекту нового Кримінально-процесуального кодексу, законопроектів про судочинство, рішень вищих судових органів [1, с.153; 2, с.17].

Аналіз теоретичних положень кримінального процесу свідчить про ускладнення порядку провадження у справі, збільшення кількості її нових форм. При цьому норми, що знов з'явилися, регулюють питання, які раніше були поза увагою кримінально-процесуального закону. Так, статті 7-1 і 7-2 КПК України регламентують процесуальний порядок припинення матеріалів кримінальної справи у зв'язку з дійовим каяттям обвинуваченого з потерпілим. Збільшення норм кримінально-процесуального закону є причиною для звернення до основ кримінально-процесуального права з метою встановлення їх відповідності нормам закону, що знов з'явилися. Разом із тим, такий аналіз безпосередньо пов'язаний з іншими, більш значущими питаннями відповідності регу-

лятивних норм процесуального закону, які повинні відповідати декларативним та дефінітивним нормам, відповідності загальних і спеціальних норм закону.

Встановлення такої відповідності необхідне у зв'язку з розширенням загальних положень кримінально-процесуального закону. При цьому закономірність відповідності загальних й особливих норм визначається положеннями теорії права. Аналізуючи загальні положення кримінального процесу, ми маємо звернути увагу на ті методи, на яких він ґрунтується. У зв'язку з цим, розгляд даного питання необхідно з'ясувати з встановленням співвідношення між поняттями "принципи кримінального-процесуального процесу", "загальні умови досудового провадження", "окремі положення норм процесуального закону", як основними структурами процесуального закону.

Принципи кримінально-процесуального закону, будучи закріпленими в нормах загальної частини процесуального кодексу, самі по собі відносяться до норм початкового характеру. Їх дія відноситься як на всі стадії кримінально-процесуального закону, так й на їх окремі. Тому, виходячи з загального поняття принципу, ми можемо надати основні виходи з проблеми загальних умов досудового і судового розгляду кримінальних справ.

Під принципами в кримінальному процесі розуміються початкові керівні ідеї про найбільш істотні властивості і закономірності кримінального процесу [3]. Таке розуміння принципів повною мірою співпадає з розумінням принципів в теорії права, під якими тут зазвичай розуміють початкові ідеї, положення, установи, які складають етичну і організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування права.

На відміну від принципів права, які носять початковий, загальний характер, норми особливої частини покликані реалізовувати норми загальної частини і детально регулювати ті або інші відносини. При цьому всі

вказані види норм мають наступне трактування:

- початкові норми визначають основи правового регулювання суспільних відносин, його мету, завдання і визначення (це, наприклад, декларативні норми, що проголошують принципи, норми дефінітивів, що містять визначення конкретних юридичних понять і т.п.);

- загальні норми властиві загальній частині тієї або іншій галузі права і розповсюджуються на всю, або на значну частину інститутів відповідної галузі права;

- спеціальні норми відносяться до окремих інститутів тієї або іншої галузі права і регулюють який-небудь певний вид родових відносин з урахуванням властивих ним особливостей й т.д. (вони деталізують загальні, конкретизують тимчасові і просторові умови їх реалізації, способи правової дії на поведінку особи).

Складнішою є справа з теоретико-правовим розумінням загальних умов досудового провадження і визначенням їх місця в системі і структурі права. Слід зазначити, що в теорії права поняття "загальні умови" відсутні. Вони є структурним елементом тільки галузевого розуміння права, а саме кримінально-процесуального. Така ситуація свідчить про диференціацію підходів до структури права в теорії і в кримінально-процесуальному праві. При цьому кримінально-процесуальне поняття загальних положень та проблеми досудового провадження повинне бути приведені у відповідність загальнотеоретичним нормам. Для цього необхідно визначити модель теоретичної суті тих положень, які закріплені у кримінально-процесуальному законі як загальні умови досудового провадження та їх співвідношення з принципами права й конкретних норм особливої частини права. Аналіз цього питання дозволяє виділити наступні точки зору на сутність та об'ємний зміст загальних умов.

Так, загальні умови досудового провадження - це основні правові положення, які

визначають характер та зміст усієї процесуальної діяльності у стадії досудового провадження, мету, ціль її окремих етапів. Загальні умови досудового провадження є регламентацією діяльності, що визначає зміст самостійної стадії кримінального судочинства, це стадії досудового провадження.

У кримінальному процесі виділяють наступні умови досудового провадження: перелік органів слідства, слідчі яких мають право здійснювати розслідування по кримінальних справах; обов'язковість досудового провадження по кримінальних справах, за винятком справ, по яких кримінальне переслідування чиниться у приватному порядку; місце досудового провадження; початок та закінчення досудового провадження; терміни досудового провадження; організаційні форми досудового провадження; процесуальний і відомчий контроль, здійснюваний в ході досудового провадження; загальні правила провадження слідчих дій та їх процесуальне оформлення; таємниця досудового провадження.

Загальні умови досудового провадження і дізнання - це закріплені в КПК правила, які відображають особливості провадження як стадії кримінального процесу, що встановлюють найбільш важливі вимоги до порядку провадження процесуальних дій та ухвалення рішень в цій стадії [4].

Слід виділити чотири умови досудового провадження, які ототожнюються з принципами кримінального процесу. До них належать: оперативність і швидкість; одноосібне ведення досудового виробництва; процесуальна самостійність слідчого; неприпустимість розголошення даних досудового провадження. Загальні умови - це вимоги, що регламентують єдиний і обов'язковий для всіх органів кримінального переслідування порядок, що забезпечує гарантії об'єктивності провадження і дотримання законних інтересів громадян. У даному трактуванні необхідно визначити наступні умови:

- обов'язковість досудового проваджен-

ня;

- дотримання перебування під слідством;
- своєчасний початок і закінчення досудового провадження ;
- дотримання місця та термінів досудового провадження ;
- складання процесуальних документів у ході досудового провадження;
- застосування мерів по усуненню обставин, що сприяють скоєнню злочину та інших порушень закону;
- неприпустимість розголошення даних досудового слідства і дізнання;
- повноваження прокурора в ході досудового провадження.

Загальні умови - це встановлені законом і обумовлені принципами кримінального процесу правила, що визначають порядок його досудового провадження. Дані умови включають: повноваження органів досудового провадження та їх процесуальну самостійність; підслідність; початок, місце і терміни досудового провадження; участь окремих суб'єктів у кримінальному судочинстві; профілактичну діяльність органів дізнання та слідства; з'єднання та виділення кримінальних справ; застосування звукозапису та інших технічних засобів; а також вимоги, що пред'являються до протоколів слідчих дій та процесуальних рішень.

Як видно з приведених точок зору, погляди на суть загальних умов досить складні. Слід зазначити, що розуміння загальних умов А.С. Кобліковим підпадає більшою мірою під поняття "порядок кримінального процесу", раніше успішно й детально висвітлене в теорії кримінального процесу в 1985 р. І.Я. Фойніцким [5, с.76], тому точку зору А.С. Коблікова, мабуть, не можна вважати правильною.

Не можна погодитися й з точкою зору Б.Х. Толеубекової, Д.Д. Бекишева, оскільки твердження останніх ґрунтуються на тому, що загальні умови є регламентацією діяльності. Разом із тим, такою регламентацією є будь-які норми особливої частини.

Такі ж самі заперечення визначають і не-

згоду з позицією Т.Е. Сарсенбаєва, оскільки вимогами, що регламентують порядок кримінального судочинства, є, зокрема, будь-які норми спеціального характеру. Нарешті, заперечення до позиції П.Р. Марфіцина, в принципі, мають ту ж суть, оскільки під правилами, що визначають порядок кримінального судочинства (загальні умови - в контексті П.Р. Марфіцина), можна розуміти ті ж, будь-які норми спеціального характеру.

Слід зробити висновок, що під загальними умовами, в контексті їх традиційного сприйняття, слід розуміти норми загального характеру.

Наступним рівнем дослідження сутності загальних умов є питання співвідношення понять “загальні умови кримінального судочинства”, “загальні умови досудового провадження” та “загальні умови судового розгляду”.

Таке співвідношення неможливо визначити, виходячи з тексту закону. А ні розділ 11 КПК України “Основні положення досудового слідства”, а ні розділ 24 КПК “Загальні положення судового розгляду” не містять поняття загальних умов досудового провадження або загальних умов судового розгляду. Слід визнати позицію А.С. Коблікова, що вважає, що загальні умови судового розгляду - це правові норми, які відносяться до цієї стадії процесу в цілому, діють протягом всього судового розгляду, впливають на здійснення всіх процесуальних дій і визначають істотні особливості стадії. При цьому позиція А.С. Коблікова в цілому співпадає з точкою зору І.Д. Перлова, М.С. Строговіча, Р.І. Загорського [6].

Разом із тим, з А.С. Кобліковим не можна погодитися за наступними причинами. По-перше, узагальнення поняття “загальні умови” і поняття “норми” є неправильним, оскільки дані поняття знаходяться в різних площинах розуміння права. Якщо поняття “загальні умови” характеризує право з погляду змістовно-системної сторони, то поняття “норми права” слід віднести до формально-системної сторони, що робить їх узагальнен-

ня неможливим. По-друге, запропоноване трактування загальних умов судового розгляду припускає, що до них можна віднести будь-які норми про судовий розгляд, бо всі вони можуть діяти протягом усього судового розгляду і впливати на здійснення всіх процесуальних дій з огляду на те, що всі норми права, так або інакше, кореспондуються між собою як прямо, так і опосередковано.

Крім того, будь-які норми визначають істотні особливості стадій вже тому, що, будучи елементом судового розгляду, вони є відмінними від норм, що є елементом інших стадій, і тому відособлюються.

Таким чином, можна зробити висновок, що диференціація понять “загальні умови досудового провадження” і “загальні умови судового розгляду”, вивчення їх гносеологічної суті не може однозначно визначити суть як загальних умов досудового провадження, так і загальних умов судового розгляду. Тут же треба зазначити нестрункність законодавчого підходу до градації самих загальних умов, бо крім відсутності самого поняття “загальні умови кримінального судочинства” в кримінально-процесуальному законі відсутні поняття “загальні умови досудового провадження”, “загальні умови судового розгляду”, “загальні умови дізнання”.

Наприкінці слід зазначити, що в проекті нового Кримінально-процесуального кодексу необхідно чіткіше відобразити дані поняття, які породжують безліч інших питань у ході реалізації норм кримінального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилов Б.Я. Обеспечение конституционных прав и свобод человека и гражданина в досудебном производстве. -М., 2003.
2. Химичева Г.П. Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. -М., 2003.
3. Жорин Н.В., Фаткулин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. -М., 1965.

4. Учебник уголовного процесса /Под ред. А.С. Кобликова. -М., 1995. -С.150-151. | допроизводства. -СПб., 1910.
6. Загорский Г.И. Судебное разбирательство по уголовному делу. -М., 1985.
5. Фойницкий И.Я. Курс уголовного су-

Уваров В.Г. Теоретико-правові умови загальних положень кримінального процесу // Форум права. -2008. -№ 1. –С.415-419 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08uvgpkp.pdf>

Досліджені теоретико-правові умови загальних положень кримінального процесу, з'ясовані поняття “загальні умови досудового провадження” та “загальні умови судового розгляду”.

***

Уваров В.Г. Теоретико-правовые условия общих положений криминального процесса

Исследованы теоретико-правовые условия общих положений криминального процесса, выяснены понятия “общие условия досудебного производства” и “общие условия судебного разбирательства”.

***

Uvarov V.G. Theoretic-legal of a condition of general provisions in criminal process

Theoretic-legal conditions of general provisions of criminal process are investigated, concepts “the common conditions of pre-judicial realization” and “the common conditions of proceeding” are found out.

Форум права Форум права